

پوهنتون سلام
پوهنځی شرعیات و قانون
پروگرام ماستری تفسیر و حدیث

امارت اسلامی افغانستان
وزارت تحصیلات عالی
معینیت امور علمی

طیب و خبیث از دیدگاه قرآن کریم (رساله ماستری)

محصله: شهلا "فیضی"
استاد رهنما: دکتور عبدالباری "حمیدی"

سال: ۱۴۰۱ هـ. ش - ۱۴۴۴ هـ. ق

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

برنامه ماستری تفسیر و حدیث

امارت اسلامی افغانستان

وزارت تحصیلات عالی

معینیت امور علمی

طیب و خبیث از دیدگاه قرآن کریم

(رسالة ماستری)

محصله: شهلا "فیضی"

استاد رهنما: دکتور عبدالباري "حمیدی"

سال: 1401 هـ. ش - 1444 هـ. ق

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

دیارتمنت تفسیر و حدیث

بورده ماستری

تصدیق نامه

محترمه شهلا بنت صلاح الدین ID: SH-MST-97-448 محصل دور چهارم تفسیر و حدیث که رساله ماستری خویش را زیر عنوان: طیب و خبیث از دیدگاه قرآن کریم به روز یکشنبه تاریخ ۱۴۰۱/۹/۲۰ هـ ش موفقانه دفاع نمود، و به اساس بررسی هیات تحکیم مستحق ۹۰ (نمره به عدد) نود پورک (نمره به حروف) گردید.

موفقیت شان را از الله متعال خواهانیم.

اعضای هیات تحکیم:

ردیف	نام استاد	عضویت	امضاء
۱	دکتور عبدالوهاب حسام	عضو هیات	
۲	استاد شکرالله مخلص	عضو هیات	
۳	دکتور عبدالباری حمیدی	استاد رهنما و رئیس جلسه دفاع	

معاون علمی

آمر بورده ماستری

خلاصه بحث

موضوع تیزس بنده طوریکه در عنوان تذکر رفته است " طیب وخبیث در قرآن کریم " می باشد. واین دو واژه - طیب وخبیث - چنان دو امر مهمی اند که تمام امور انسانها، بخصوص سعادت و نیک بختی آنها در دنیا آخرت به آن دو گره خورده اند؛ لذا شناخت طیب وخبیث و فرق میان آن دو یک امر ضروری می باشد.

طیب وخبیث دو واژه اند که اولی در قرآن کریم به معنی جید، پاک، و حلال و دومی به معنی پلید، نجس و حرام بکار رفته است.

هم چنان طیب دارای انواع زیادی می باشد که همه چیزهای پاک و حلال را چه انسانها باشند، یا خوردنیها، مال و ثروت، اماکن، اقوال، افعال، بلکه عموم مخلوقات را شامل میگردد که الله متعال استفاده از آنها را در قرآن کریم مجاز دانسته است، و هیچ نوع ممانعتی در استفاده نمودن از آنها وجود نداشته و انسانها میتوانند از هر نوع اشیای طیب مطابق به احکام آیات قرآن کریم و احادیث رسول اکرم - صلی الله علیه وسلم - استفاده نمایند، در حالیکه در مورد خبیث قضیه برعکس است.

هم چنان خبیث دارای انواع زیادی بوده، مانند: خبائث از نوع مردم، خوردنیها، مال و ثروت، اماکن، اقوال، افعال، و عموم مخلوقاتی که قرآن کریم آنها را مردود شمرده و استفاده از آنها را ممنوع و حرام قرار داده است.

و نیز فراموش نباید کرد که الله - عزوجل - در بیان اشیای خبیث و طیب اسلوب و شیوه های مختلفی را به کار برده است، چنانچه که اشیای طیب را با اسالیب چون امر، نهی، نفی، استفهام، وعد، مدح، و ضرب المثل بیان داشته است، و در مقابل خبائث را نیز با عین اسالیب مانند: امر، نهی، نفی؛ ضرب المثل، ذم، استفهام، وعد، و وعید بیان داشته است. هم چنان الله - متعال - آثار مرتب بر روی آوردن بر طبیات و خود داری از خبائث را نیز ذکر نموده و اینکه استفاده از طبیات و اجتناب و خوداری از خبائث چه پیامد های را در دنیا و آخرت با خود دارد.

بنابراین ضرورت است هر انسان به حقیقت طیب وخبیث پی برده و آن را در حیاتش عملی نماید، بالخصوص در عصر فعلی که روابط اجتماعی میان انسانها بسیار نزدیک شده است.

ناگفته نماند که بحث و تحقیق پیرامون موضوع طیب و خبیث بر اساس روش تفسیر موضوعی صورت گرفته است که اهمیت این تحقیق را نشان میدهد.

نتیجه مهم دیگر این است که خداوند متعال در قرآن کریم آثار و حکمتهای استفاده از اشیای طیب را بیان نموده است، و آن اینکه روی آوردن به اشیای طیب باعث فلاح، رستگاری، عزت، و برکت در دنیا گردیده و هم چنان سبب داخل شدن بهشت در آخرت میگردد. و برعکس روی آوردن به خبیث و خبائث سبب زیان و بدبختی انسان در دنیا و آخرت میگردد.

فهرست مطالب

مقدمه	.....	Error! Bookmark not defined.
اهمیت موضوع	.....	Error! Bookmark not defined.
سبب اختیار موضوع:	.....	Error! Bookmark not defined.
سوال اصلی تحقیق:	.....	Error! Bookmark not defined.
روش تحقیق:	.....	Error! Bookmark not defined.
پیشینه تحقیق در موضوع:	.....	Error! Bookmark not defined.
اهداف تحقیق:	.....	Error! Bookmark not defined.
مشکلات تحقیق:	.....	Error! Bookmark not defined.

فصل اول

کلیات و مفاهیم

مبحث اول: مفهوم طیب در لغت و شرع	.....	Error! Bookmark not defined.
مطلب اول: مفهوم طیب در لغت:	.....	Error! Bookmark not defined.
مطلب دوم: مفهوم طیب در شرع:	.....	Error! Bookmark not defined.
مطلب سوم: علاقه میان مفهوم لغوی و شرعی طیب:	.....	Error! Bookmark not defined.
مبحث دوم: مفهوم خبیث در لغت و شرع:	.....	Error! Bookmark not defined.
مطلب اول: مفهوم خبیث در لغت:	.....	Error! Bookmark not defined.
مطلب دوم: مفهوم خبیث در شرع	.....	Error! Bookmark not defined.
مطلب سوم: علاقه میان مفهوم لغوی و شرعی خبیث:	.....	Error! Bookmark not defined.
مبحث سوم: اهمیت شناخت طیب و خبیث	.....	Error! Bookmark not defined.
مطلب اول: اهمیت شناخت طیب	.....	Error! Bookmark not defined.
مطلب دوم: اهمیت شناخت خبیث	.....	Error! Bookmark not defined.

فصل دوم

مفهوم خبیث و طیب، اطلاقات و مرادفات آنها در قرآن کریم

مبحث اول: مفهوم طیب و خبیث و اطلاقات آنها در قرآن کریم	.....	Error! Bookmark not defined.
مطلب اول: مفهوم طیب و اطلاقات آن در قرآن کریم	.....	Error! Bookmark not defined.
مطلب دوم: مفهوم خبیث و اطلاقات آن در قرآن کریم	.....	Error! Bookmark not defined.
مبحث دوم: الفاظ و کلمات مرادف یا شبیه طیب و خبیث	.....	Error! Bookmark not defined.

مطلب اول: الفاظ و کلمات مرادف و شبیه طیب ... **Error! Bookmark not defined.**
مطلب دوم: الفاظ و کلمات مرادف یا شبیه خبیث **Error! Bookmark not defined.**

فصل سوم

انواع طیب در قرآن کریم و اسلوب ترغیب به آنها با بیان آثار مرتبه بر آنها

مبحث اول: انواع طیب در قرآن کریم ..... **Error! Bookmark not defined.**
مطلب اول: طیب از نوع مردم ..... **Error! Bookmark not defined.**
مطلب دوم: طیب از نوع خوردنی ها ..... **Error! Bookmark not defined.**
مطلب سوم: طیب از نوع مال و ثروت ..... **Error! Bookmark not defined.**
مطلب چهارم: طیب از نوع اماکن ..... **Error! Bookmark not defined.**
مطلب پنجم: طیب از نوع اقوال ..... **Error! Bookmark not defined.**
مطلب ششم: طیب از نوع افعال ..... **Error! Bookmark not defined.**
مطلب هفتم: طیب از عموم مخلوقات ..... **Error! Bookmark not defined.**
مبحث دوم: اسالیب و شیوه های ترغیب به طیب . **Error! Bookmark not defined.**
مطلب اول: اسلوب امر ..... **Error! Bookmark not defined.**
مطلب دوم: اسلوب نهی ..... **Error! Bookmark not defined.**
مطلب سوم: اسلوب نفی ..... **Error! Bookmark not defined.**
مطلب چهارم: اسلوب استفهام ..... **Error! Bookmark not defined.**
مطلب پنجم: اسلوب وعد ..... **Error! Bookmark not defined.**
مطلب ششم: اسلوب مدح ..... **Error! Bookmark not defined.**
مطلب هفتم: اسلوب ضرب المثل ..... **Error! Bookmark not defined.**
مبحث سوم: آثار مرتبه بر روی آوردن به طیب . **Error! Bookmark not defined.**
مطلب اول: آثار دنیوی طیب ..... **Error! Bookmark not defined.**
مطلب دوم: آثار اخروی روی آوردن به طیب در قرآن کریم. **Error! Bookmark not defined.**

فصل چهارم

انواع خبیث در قرآن کریم و اسلوب تحذیر از آنها با بیان آثار مرتبه بر آنها

مبحث اول: انواع خبیث در قرآن کریم ..... **Error! Bookmark not defined.**
مطلب اول: خبیث از نوع مردم ..... **Error! Bookmark not defined.**
مطلب دوم: خبیث از نوع اموال ..... **Error! Bookmark not defined.**

Error! Bookmark not defined.	.....	مطلب سوم: خبیث از نوع خوردنی ها
Error! Bookmark not defined.	.....	مطلب چهارم: خبیث از نوع اماکن
Error! Bookmark not defined.	.....	مطلب پنجم: خبیث از نوع اقوال
Error! Bookmark not defined.	.....	مطلب ششم: خبیث از نوع اعمال
Error! Bookmark not defined.	.....	مطلب هفتم: خبیث از عموم مخلوقات
Error! Bookmark not defined.	.....	مبحث دوم: اسلوب قرآن کریم در تحذیر از خبیث.
Error! Bookmark not defined.	.....	مطلب اول: اسلوب امر
Error! Bookmark not defined.	.....	مطلب دوم: اسلوب نهی
Error! Bookmark not defined.	.....	مطلب سوم: اسلوب نفی
Error! Bookmark not defined.	.....	مطلب چهارم: اسلوب ضرب المثل
Error! Bookmark not defined.	.....	مطلب پنجم: اسلوب ذم
Error! Bookmark not defined.	.....	مطلب ششم: اسلوب استفهام
Error! Bookmark not defined.	.....	مطلب هفتم: اسلوب وعد
Error! Bookmark not defined.	.....	مطلب هشتم: اسلوب وعید
Error! Bookmark not defined.	.....	مبحث سوم: آثار مرتب بر روی آوردن به خبیث
Error! Bookmark not defined.	.....	مطلب اول: آثار دنیوی بر روی آوردن به خبیث
Error! Bookmark not defined.	.....	مطلب دوم: آثار اخروی بر روی آوردن به خبیث
10.....		نتیجه گیری
12.....		پشنهادات
Error! Bookmark not defined.	.....	فهرست آیات قرآن کریم
Error! Bookmark not defined.	.....	فهرست احادیث
Error! Bookmark not defined.	.....	فهرست اعلام
13.....		فهرست منابع
Error! Bookmark not defined.	.....	Summary

نتیجه گیری

در پایان این رساله آنچه را که به عنوان نتایج بدست آمده از آن بطور فشرده میتوان متذکر شد، امور ذیل اند:

1-قرآن عظیم الشان کتابی است که میتوان آن را به عنوان قانون اساسی مسلمانها تلقی نمود؛ زیرا که هیچ جنبه حیات بشری از آن مستثنی نگردیده است، بلکه در مورد تمام ابعاد حیات انسانها دستورات واحکام را بیان نموده است که از جمله آنها هم یکی دستوراتی در مورد اشیای طیب وخبیث است.

2-طیب وخبیث دو پدیده مهمی اند که الله - متعال - در قرآن کریم نحوه استفاده از طیبات واجتناب از خبائث را بیان نموده است.

3- در قرآن کریم طیب به آنچه گفته میشود که حلال وپاک باشد، و برعکس خبیث آنچه را گویند که حرام وپلید باشد.

4-خداوند-متعال- در قرآن کریم اشیای طیبی مانند: طعام، مردم، اقوال، اعمال، اموال، اماکن، خاک رابیان نموده درحالیکه اشیای خبیثی چون: مردم، طعام، اقوال، اعمال، اماکن وغیره را نیز بیان نموده تا باشد که انسانها به معرفت هرچه کامل تر آنها وبیشتر آنها پی ببرند.

5-قرآن کریم اشیای طیب را به اسالیب مختلفی مانند: امر، نهی، نفی، مدح، استفهام، وعد، وضرب المثل بیان نموده است.

6- همچنان قرآن کریم در بیان اشیای خبیث نیز اسالیبی: چون امر، نهی، نفی، استفهام، ذم، وعد، وعید وضرب المثل دارد.

6- خداوند-متعال - در قرآن کریم آثار وحکمتهای استفاده از اشیای طیب را بیان نموده زیرا که روی آوردن به اشیای طیب باعث فلاح، رستگاری، عزت، وبرکت انسانها در دنیا گردیده وهم چنان سبب داخل شدن بهشت در آخرت میگردد.

7- وهم چنان قرآن عظیم الشان از بیان آثار وپیامد های اشیای خبیث نیز فرو گذاشت ننموده بلکه آنها را واضحا بیان نموده؛ زیرا که روی آوردن به اشیای خبیث باعث ذلت، وخواری انسانها در دنیا گردیده، ودر آخرت نیز سبب داخل شدن به جهنم میگردد.

8- هم چنان نباید فراموش کرد که پیامبر گرامی ما محمد- صلی الله علیه وسلم - نیز در بیان اشای طیب وخبیث ارشادات یا رهنمائی های دارد که از خلال استدلال به احادیث ایشان -صلی الله علیه وسلم- ثابت گردیده است.

پشنهادات

- 1- طوريكه هويڊا است طيب وخبیث از ډيد گاه قرآن كريم دو پډيده مهم اند بناء بهتراست كه علماء در اين مورد جهت آگاهی دهی مردم تحقیقات و تألیفات نمایند.
- 2- تنها تألیفات و ارائه نظریات در این مورد بسنده نبوده بلکه باید جوانب عملی نیز جدا مراعات گردد.
- 3- هم چنان علماء دین و دعوت گران باید از طریق مساجد، حلقات درسی، و دائر نمودن سیمینارها مردم را در مورد این دو پډيده مهم آگاهی دهند.
- 4- در نهایت باید افزود اینکه نهاد های مسؤول در قسمت وارد نمودن اشیاء و بخصوص مواد خوردنی در کشورهای اسلامی توجه و اهتمام زیادی را در مورد طیب وخبیث بودن آنها نمایند.

فهرست منابع

1. قرآن كريم.
2. ابن الجوزي: جمال الدين ابو الفرج عبد الرحمن بن علي بن محمد: زاد المسير في علم التفسير محقق: عبد الرزاق المهدي، ناشر: دار الكتاب العربي - بيروت، طبع: اول - 1422 هـ.
3. ابن الجوزي، جمال الدين ابو الفرج عبد الرحمن بن علي بن محمد الجوزي: نزهة الأعين النواظر، في علم الوجوه والنظائر، تحقيق: محمد عبد الكريم الراضي، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط 2، 1405 هـ.
4. ابن الخطيب، محمد محمد عبد اللطيف بن الخطيب (المتوفى: 1402 هـ): أوضح التفاسير. الناشر: المطبعة المصرية ومكتبتها الطبعة: السادسة، رمضان 1383 هـ - فبراير 1964 م.
5. ابن خلكان، أبو العباس شمس الدين أحمد بن محمد بن أبي بكر بن خلكان: وفيات الأعيان وأنباء أبناء الزمان، تحقيق: إحسان عباس، الناشر: دار صادر - بيروت.
6. ابن عاشور: محمد الطاهر بن محمد الشاذلي بن عبد القادر بن محمد بن، التحرير والتنوير، ناشر: الدار التونسية للنشر - تونس.
7. ابن العربي: محمد بن عبد الله، ابن العربي الاندلسي الاشبيلي المالكي، أحكام القرآن لابن العربي محقق: محمد عبدالقادر عطا، ناشر دارالكتب العلمية، (1424 هـ-2003 م) طبع سوم.
8. ابن فارس: ابو الحسين أحمد بن زكريا، مقاييس اللغة، تحقيق: عبد السلام محمد هارون الناشر: اتحاد الكتاب العربي، الطبعة: (1423 هـ - 2002 م).
9. ابن كثير، عمادالدين عمر بن كثير البصري الدمشقي، تفسير القرآن العظيم، محقق سامي بن محمد سلامه ناشر دار طيبة للنشر والتوزيع.
10. ابن ماجه، أبو عبد الله محمد بن يزيد بن ماجه قزويني: سنن ابن ماجه. رياض: بيت الأفكار الدولية. چاپ اول 2002 م.
11. ابن منظور، محمد بن مكرم بن علي، أبو الفضل، جمال الدين ابن منظور الانصاري الرويفعي: لسان العرب، ناشر: دار صادر بيروت، طبع: اول.
12. أبو زهرة: محمد بن أحمد بن مصطفى، زهرة التفاسير، ناشر: دار الفكر العربي.
13. ابوسعود: محمد بن محمد بن مصطفى العمادي، إرشاد العقل السليم إلى مزايا الكتاب الكريم، محقق: عبد القادر احمد، ناشر كتاب خانه رياض.

14. اصفهاني: حسن بن محمد بن مفضل معروف به راغب، المفردات في غريب القرآن، تحقيق: صفوان عدنان داودي ناشر: دار العلم الدار الشامية، الطبع: دمشق بيروت، (1412هـ).
15. الأنباري، محمد الانباري المتوفى سنة 577هـ 1181م: نزهة الألباء في طبقة الأدبا طبع على الحجر طبعا متقنا سنة 1294هـ.
16. بخارى، ابو عبد الله محمد بن إسماعيل بخارى: صحيح البخارى. رياض: دار السلام ، 1997م.
17. بدخشاني: محمد اكرام الدين. ازهر البيان في تفسير كلام الرحمن. تحقيق وتخريج: معتصم بالله اكرامى. نشر: انتشارات عاصم، كابل - افغانستان، سال چاپ: 1400ش.
18. البغوي: محيي السنة، أبو محمد الحسين بن مسعود البغوي المتوفى 516 هـ معالم التنزيل ، محقق : محمد عبد الله النمر - عثمان جمعة ضميرية - سليمان مسلم الحرش ناشر : دار طيبة للنشر والتوزيع طبع: الرابعة، 1417 هـ - 1997م.
19. البغوي، محيي السنة، أبو محمد الحسين بن مسعود البغوي المتوفى 516 هـ شرح السنة. تحقيق: شعيب الأرنؤوط، وزهير الشاويش، بيروت، المكتب الإسلامي، 1400 هـ.
20. ترمذى، أبو عيسى محمد بن عيسى: جامع ترمذى. رياض: بيت الأفكار الدولية. چاپ اول 2002م.
21. التويجى: محمد بن ابراهيم بن عبدالله، موسوعة فقه القلوب، الناشر بيت الأفكار الدولية، طبع: اول (1430هـ-2009م).
22. تهانوي: محمد بن علي بن قاضي محمد حامد بن محمد صابر فاروقى حنفي، موسوعة كشاف اصطلاحات الفنون والعلوم، تحقيق: د على د حروج، ناشر: مكتبة لبنان ناشرون بيروت، طبع: اول (1996م).
23. الجزائرى، جابر بن موسى بن عبد القادر بن جابر أبوبكر الجزائرى، أيسر التفاسير، ناشر مكتبة العلوم والحكم المدينه المنوره، طبع: 5 (1424هـ-2003م).
24. جماعة جماعة من علماء التفسير: المختصر في تفسير القرآن الكريم، إشراف: مركز تفسير للدراسات القرآنية الطبع: الثالثة، 1436 هـ.
25. الحلبي: أبو العباس، شهاب الدين، أحمد بن يوسف بن عبد الدائم المعروف بالسمين، الدر المصون في علوم الكتاب المكنون محقق: الدكتور أحمد محمد الخراط، ناشر: دار القلم، دمشق.
26. الحموى، ياقوت: معجم الأدباء، نشر: موقع الوراق.

27. خرم دل: مصطفى، تفسير نور، تاريخ نشر: حوت (١٣٩٤ شمسي جمادى الاول ١٤٣٧ هجري)
www.aqeedeh.co
28. الخطيب، عبد الكريم: عبد الكريم يونس الخطيب (المتوفى: بعد 1390 هـ): التفسير القرآني للقرآن. ناشر: دار الفكر العربي - القاهرة
29. درويش: محيي الدين بن أحمد مصطفى، إعراب القرآن وبيانه، ناشر: دار الإرشاد للشئون الجامعية - حمص - سورية، (دار اليمامة - دمشق - بيروت)، (دار ابن كثير - دمشق - بيروت) طبع: الرابعة، 1415 هـ.
30. الدعاس: أحمد عبيد - أحمد محمد حميدان - إسماعيل محمود القاسم، إعراب القرآن الكريم ج 1، ناشر: دار المنير ودار الفارابي - دمشق، طبع: الأولى، 1425 هـ.
31. الذهبي، شمس الدين الذهبي (ت 748 هـ): سير أعلام النبلاء، تحقيق: شعيب الأرنؤوط وآخرين، مؤسسة الرسالة 1409 هـ.
32. الرازي: أبو عبد الله محمد بن عمر بن الحسن بن الحسين التيمي، مفاتيح الغيب = التفسير الكبير، ناشر: دار إحياء التراث العربي - بيروت طبع: سوم- 1420 هـ.
33. الزبيدي: محمد بن محمد بن عبد الرزاق الحسيني أبو الفيض الملقب بمرتضى، تاج العروس من جوامع القاموس، تحقيق: مجموعة من المحققين، ناشر دار الهداية.
34. الزركلي، خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس، الزركلي دمشقي (المتوفى : 1396 هـ): الأعلام. الناشر : دار العلم للملايين، الطبعة : الخامسة عشرة - أيار / مايو 2002 م.
35. السعدى: الشيخ ابو عبد الله عبد الرحمن بن ناصر السعدى الناصرى التميمي، تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان، محقق: عبد الرحمن بن معلا اللويحق، ناشر : مؤسسة الرسالة، طبع: الأولى 1420 هـ - 2000 م.
36. السيوطي: عبد الرحمن بن أبي بكر، جلال الدين، الدر المنثور، ناشر: دار الفكر - بيروت.
37. السيوطي ، جلال الدين محمد بن أحمد المحلي وجلال الدين عبد الرحمن بن أبي بكر السيوطي، تفسير الجلالين، ناشر: دار الحديث القاهرة طبع: الأولى.
38. السيوطي : جلال الدين ، عبد الرحمن بن أبي بكر (ت : 911 هـ) : بُغْيَةُ الوعاة في طبقات اللغويين والنحاة. تحقيق: محمد أبو الفضل إبراهيم ، بيروت ، المكتبة العصرية .
39. سيد قطب، ترجمه فارسى فى ظلال القرآن.

40. الصابوني: محمد علي، صفوة التفاسير، الناشر، دار الصابوني للطباعة والنشر والتوزيع - القاهرة
طبع: الأولى، 1417 هـ - 1997 م .
41. الطبري: محمد بن جرير بن يزيد بن كثير بن غالب الأملي، أبو جعفر، جامع البيان في تأويل
القرآن، المحقق: أحمد محمد شاكر، الناشر مؤسسة الرسالة، الطبع: الأولى (1420 هـ - 2000
م).
42. عبد الباقي، محمد فؤاد: المعجم المفهرس لألفاظ القرآن الكريم. بيروت: دار المعرفة. الطبعة
الرابعة 1414 هـ - 1994 م.
43. عثمانى، مفتى محمد شفيع عثمانى: تفسير معارف القرآن، مترجم: محمد يوسف حسين پور.
ترتبت جام، 1377.
44. عدد من عدد من أساتذة التفسير تحت إشراف الدكتور عبد الله بن عبد المحسن التركي: التفسير
الميسر الناشر: موقع مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف.
45. عمر، احمد مختار عبد الحميد، معجم اللغة العربية المعاصرة، ناشر المكتبة القاهره طبع اول
(1429-2008م).
46. عميد، حسن: فرهنگ عميد، مؤسسه انتشارات مركزى تهران.
47. الفراهيدي: ابو عبد الرحمن، خليل بن احمد بن عمرو بن تميم الازدى اليعمدي، العين.
48. قرطبي، أبو بكر ابن العربي: أحكام القرآن ، تحقيق: علي محمد الجاوي، القاهرة، 1957 م.
49. القشيري: عبد الكريم بن هوازن بن عبد الملك، لطائف الإشارات، ناشر: الهيئة المصرية العامة
للكتاب، طبع: 3 (ب ت).
50. القشيري، أبو الحسين مسلم بن حجاج بن مسلم القشيري: صحيح مسلم. رياض: بيت الأفكار
الدولية. چاپ اول 2002م.
51. القفطي، جمال الدين أبي الحسن، علي بن يوسف بن إبراهيم القفطي: إنباء الرواة على أبناء النحاة
، تحقيق محمد أبي الفضل إبراهيم طبع دار الكتب المصرية 1396 هـ - 1950 م .
52. الكفوى، أبو البقاء الكفوي: الكليات، معجم المصطلحات والفروق اللغوية، ، تحقيق: عدنان
درويش، ومحمد المصري، بيروت، مؤسسة الرسالة، 1993 م.
53. لجنة من علماء الأزهر، المنتخب في تفسير القرآن الكريم، ناشر: المجلس الأعلى للشئون
الإسلامية - مصر، طبع مؤسسة الأهرام طبع: 18، 1416 هـ - 1995.
54. معين، دكتور: فرهنگ معين. انتشارات: امير كبير.

55. المناوی، محمد عبد الرؤوف المناوي: التوقيف على مهمات التعاريف، ، تحقيق: عبد الحميد صالح حمدان، القاهرة، 1410 هـ.
56. النَّحَّاس: أبو جعفر أحمد بن محمد بن إسماعيل بن يونس المرادي النحوي، الناسخ والمنسوخ، الناشر: منشورات محمد علي بيضون، دار الكتب العلمية، بيروت، طبع: الأولى، 1421 هـ.
57. نسائي، أبو عبد الرحمن أحمد بن علي بن شعيب النسائي: سنن نسائي. رياض: بيت الأفكار الدولية. چاپ اول 2002 م.
58. النسفي، أحمد بن محمود النسفي (ت 701 هـ): مدارك التنزيل وحقائق التأويل، دار الكتاب العربي - بيروت.
59. النَّيسَابُورِيّ: علي بن أحمد بن محمد بن علي بن مَتَّوِيَه الإمام أبو الحسن الواحدِيّ: الوجيز في تفسير الكتاب العزيز. الناشر دار اقليم دمشق، طبع اول (1415 هـ - 1995 م).

بخاطر دسترسى به متن كامل اين تحقيق مراجعه شود به:

پوهنتون سلام، کتابخانه مرکزی چهار راهی گل سرخ، سرک کلوله پشته

و یا هم به ایمیل آدرس ذیل تماس گرفته شود:

salamresearchcentre@salam.edu.af